

1 Hofplaats

ARTIKEL 1 GRONDWET

Allen die zich in Nederland bevinden, worden in gelijke gevallen gelijk behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegestaan.

Langs het oude gedeelte van het Binnenhof op de Hofplaats staat de Grondwetbank. Op deze 45 meter lange, glad marmere bank staat artikel 1 van de Grondwet geschreven. In dit artikel worden het gelijkheidsbeginsel en het discriminatieverbod geformuleerd. Het artikel verwoordt een norm waaraan in ieder geval de overheid zich tegenover de burger dient te houden: het gelijk behandelen van gelijke gevallen. Het gelijkheidsbeginsel en het discriminatieverbod zijn, tijdens een algehele herziening van de grondwet, in 1983 als nieuwe grondrechten aan de Grondwet toegevoegd.

Plenaire zaal van de Tweede Kamer (2)

2 Tweede Kamer

ARTIKEL 50 GRONDWET

De Staten-Generaal vertegenwoordigen het gehele Nederlandse volk.

Hoofdstuk 3 van de Grondwet gaat over de Eerste en Tweede Kamer. Samen vormen zij de Staten-Generaal. De 150 Tweede Kamerleden worden rechtstreeks gekozen door het Nederlandse volk. De artikelen 50 tot en met 72 van de Grondwet bepalen onder meer wie er mogen stemmen, hoe de verkiezingen van de Eerste en Tweede Kamer verlopen, wie er lid mogen zijn van de Eerste en Tweede Kamer en wat de taken van beide Kamers zijn. De Tweede Kamer is medewetgever en controleur van de regering. En verder is de Tweede Kamer hét podium voor politiek-maatschappelijke discussies.

3 Plein

ARTIKEL 9 GRONDWET

1. Het recht tot vergadering en betoging wordt erkend, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet.
2. De wet kan regels stellen ter bescherming van de gezondheid, in het belang van het verkeer en ter bestrijding of voorkoming van wanordelijkheden.

Dit is een plek waar drie artikelen uit de Grondwet regelmatig in de praktijk worden beoefend, te weten de artikelen 5, 7 en 9. Ofwel: het recht om petitie aan te bieden, het recht op vrije meningsuiting en het demonstratierecht. Het Plein is buiten de weekeinden dan ook dagelijks gevuld met demonstranten en spandoeken. Het Plein werd in de zeventiende eeuw aangelegd. Midden op het Plein staat een standbeeld van Willem van Oranje. In zijn linkerhand heeft de prins een document, waarop de namen van de steden staan die de opstand tegen de Spanjaarden zijn begonnen.

Demonstratie op Plein (3) voor ingang Tweede Kamer (2)

4 Ministerie van Defensie

ARTIKEL 98 GRONDWET

1. De krijgsmacht bestaat uit vrijwillig dienenden en kan mede bestaan uit dienstplichtigen.
2. De wet regelt de verplichte militaire dienst en de bevoegdheid tot opschorting van de oproeping in werkelijke dienst.

Artikel 98 van de Grondwet regelt de dienstplicht. Er is nu geen dienstplicht in Nederland. Deze is 'opgeschort'. De Grondwet laat hier ruimte voor, maar maakt het ook mogelijk dat de dienstplicht in de toekomst weer wordt ingevoerd. Plein 4 is het voormalige logement van de afgevaardigden van Rotterdam en nu onderdeel van het Ministerie van Defensie. Hier is de Bestuursstaf gevestigd. Het Ministerie van Defensie staat onder leiding van de minister en de staatssecretaris. Het Ministerie van Defensie is een van de grootste werkgevers van Nederland.

Beeldje op fontein Binnenhof

5 Ministerie van Binnenlandse Zaken

ARTIKEL 3 GRONDWET

Alle Nederlanders zijn op gelijke voet in openbare dienst benoembaar.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties is verantwoordelijk voor een goed functionerend (rijks)ambtenarenapparaat. Artikel 3 gaat over gelijke benoembaarheid in openbare dienst. Bij de selectieprocedures voor ambtenaren mag dus in principe geen onderscheid worden gemaakt naar sekse, uiterlijk, geloof enzovoort. Lange tijd mochten mensen slechts werken als ambtsdragers voor de Nederlandse staat als zij van protestantse huize waren. Pas aan het einde van de achttiende eeuw kwam aan dit gebruik een einde. Artikel 109 van de Grondwet legt de basis voor de rechtspositie van ambtenaren, die verder in de Ambtenarenwet is geregeld.

Ligt buiten de looproute, maar zichtbaar vanaf Plein.

6 Torentje minister-president

ARTIKEL 45 GRONDWET

1. De ministers vormen te zamen de ministerraad.
2. De minister-president is voorzitter van de ministerraad.
3. De ministerraad beraadslaagt en besluit over het algemeen overheidsbeleid en bevordert de eenheid van dat beleid.

De minister-president is voorzitter van de ministerraad en minister van Algemene Zaken. Zijn werkkamer bevindt zich sinds 1982 in het zgn. Torentje met uitzicht op de Hofvijver. Het Torentje wordt daarom vaak naar de in functie zijnde premier genoemd: Torentje van Balkenende, Torentje van Kok enz. In artikel 45 van de Grondwet wordt de minister-president genoemd. De titel minister-president kennen we pas sinds 1945. Pas in 1983 is de ministerraad opgenomen in de Grondwet. Voorheen werd hiervan slechts zijdelings melding gemaakt.

De troon in de Ridderzaal (7)

7 Ridderzaal

ARTIKEL 65 GRONDWET

Jaarlijks op de derde dinsdag van september of op een bij de wet te bepalen eerder tijdstip wordt door of namens de koning in een verenigde vergadering van de Staten-Generaal een uitzetting van het door de regering te voeren beleid gegeven.

Sinds 1904 wordt de troonrede uitgesproken in de Ridderzaal. In artikel 65 van de Grondwet wordt Prinsjesdag, de derde dinsdag van september, genoemd. Op die dag leest de koning(in) of een plaatsvervanger in een gezamenlijke vergadering van de Eerste en de Tweede Kamer de troonrede voor. De troonrede is de door de ministers geschreven toelichting op het te voeren beleid voor het komende parlementaire jaar. Daarna presenteert de minister van Financiën in de Tweede Kamer een koffertje met daarin de rijksbegroting. Hierin staan de geplande inkomsten en uitgaven van de regering.

8 Erelijst van Gevallenen 1940-1945

ARTIKEL 43 GRONDWET

Tijdens de Tweede Wereldoorlog is onze Grondwet buiten werking gesteld. De Tweede Kamer en de Eerste Kamer kwamen niet meer bijeen; wetten bestonden nu uit de decreten en verordeningen van de door de Duitsers aangestelde rijkscommissaris Arthur Seyss-Inquart. Overigens werden die wetten naast de Nederlandse wet (voor zover daarmee niet in strijd) uitgevoerd door het Nederlandse bestuur (college van secretarissen-generaal). De Duitse decreten en verordeningen stonden boven de Nederlandse Grondwet. De Duitse rijkskanselier Adolf Hitler heeft dit legitiem kunnen doorvoeren, omdat hij gebruik maakte van het Landoorlogreglement (artikel 43). Artikel 43 bepaalt dat, wanneer het gezag van de wettelijke overheid feitelijk is overgegaan in handen van de bezetter, deze alle maatregelen neemt die in zijn vermogen liggen om zoveel mogelijk de openbare orde en het openbare leven te herstellen en te verzekeren.

9 Eerste Kamer

ARTIKEL 55 GRONDWET

De leden van de Eerste Kamer worden gekozen door de leden van provinciale staten. De verkiezing wordt, behoudens in geval van ontbinding der kamer, gehouden binnen drie maanden na de verkiezing van de leden van provinciale staten.

Hoofdstuk 3 van de Grondwet gaat over de Eerste en Tweede Kamer. Samen vormen zij de Staten-Generaal, het Nederlandse parlement. De Eerste Kamer is in 1815 ontstaan. Aanvankelijk werden de leden benoemd door de koning(in). Sinds 1848 kiezen de leden van Provinciale Staten de 75 Eerste Kamerleden. De hoofdtaak van de Eerste Kamer is het vellen van een integraal oordeel over wetsvoorstellen, zoals die door de Tweede Kamer zijn aanvaard. Daarbij let de Eerste Kamer vooral op de kwaliteit, uitvoerbaarheid en handhaafbaarheid van een voorstel. De Eerste Kamer kan een wetsvoorstel niet amenderen, wel verwerpen.

10 Gevangenpoort

ARTIKEL 11 GRONDWET

Ieder heeft, behoudens bij of krachtens de wet te stellen beperkingen, recht op onaantastbaarheid van zijn lichaam.

De Gevangenpoort stamt nog uit de tijd dat de macht in handen was van een kleine groep notabelen. Er was een rechtssysteem zonder machtscheiding. Een basisbeginsel van ons rechtssysteem nu is de scheiding der machten. De rechtspraak is onafhankelijk van het bestuur. In artikel 114 is opgenomen dat de doodstraf niet kan worden opgelegd. Grondrechten als de onschendbaarheid van het lichaam zijn geregeld in artikel 1 van de Grondwet. Vanaf circa 1420 werd de Gevangenpoort ook gebruikt als staatsgevangenis. Cornelis de Witt, broer van Johan, die toen raadspensionaris van Holland was, heeft hier op verdenking van 'beraadslagingen' tegen stadhouder Willem III gevangen gezeten.

11 Trêveszaal

ARTIKEL 45 GRONDWET

1. De ministers vormen te zamen de ministerraad.
2. De minister-president is voorzitter van de ministerraad.
3. De ministerraad beraadslaagt en besluit over het algemeen overheidsbeleid en bevordert de eenheid van dat beleid.

Artikel 45 van de Grondwet stelt dat alle ministers samen de ministerraad vormen. In de ministerraad wordt het beleid van de regering besproken en vastgesteld. Sinds 1977 komt de ministerraad elke vrijdag bijeen in de Trêveszaal van het Ministerie van Algemene Zaken. De minister-president zit de vergadering voor. Het woord trêve komt uit het Frans en betekent 'wapenstilstand'. Tijdens de Tachtigjarige Oorlog hebben hier onderhandelingen plaatsgevonden tussen Nederland en Spanje, die uiteindelijk in 1609 hebben geleid tot het Twaalfjarig Bestand.

Vergaderzaal van de Eerste Kamer (9)

Omslag voorzijde

Het Haagse Grondwetpad

(Leesrichting als binnenwerk)

Zicht op Hofplaats met Grondwetbank (1), met daaromheen gelegen het complex van de Tweede Kamer (2) en in de verte uitzicht op verschillende ministeries waaronder rechts achter het witte stadhuis de twee gelijke torens van het Ministerie van Binnenlandse Zaken (5) en van het Ministerie van Justitie.

12

Korte Vijverberg 3

Kabinet der Koningin

ARTIKEL 47 GRONDWET

Alle wetten en koninklijke besluiten worden door de Koning en door een of meer ministers of staatssecretarissen ondertekend.

Het Kabinet der Koningin zorgt voor de ambtelijke ondersteuning van de koningin bij de uitoefening van haar staatsrechtelijke taken en fungeert als schakel tussen koningin en ministers. Eén van de taken van het Kabinet der Koningin is dat het regeringsstukken, zoals wetten, Koninklijke Besluiten en verdragen aan de koningin ter ondertekening voorlegt. Deze stukken kunnen niet namens haar worden getekend, want in ons staatsbestel heeft de koning(in) in functie geen plaatsvervanger. De minister-president draagt de ministeriële verantwoordelijkheid voor het Kabinet der Koningin.

Paleis Lange Voorhout (14)

16

Lange Voorhout 6-8

Algemene Rekenkamer

ARTIKEL 76 GRONDWET

De Algemene Rekenkamer is belast met het onderzoek van de ontvangsten en uitgaven van het Rijk.

De Algemene Rekenkamer bestaat in zijn huidige vorm sinds 1814. In de Grondwet wordt in de artikelen 76 tot en met 78 de inrichting en werkwijze van de Algemene Rekenkamer beschreven. De taak van de Algemene Rekenkamer is om te controleren of de inkomsten en uitgaven van het Rijk kloppen en of het Rijk beleid uitvoert zoals het bedoeld is. De Rekenkamer spreekt dus een oordeel uit over beleid van de regering dat is vastgesteld; zij doet geen politieke uitspraken. Dat een bepaalde wet 'niet deugt' zal de Rekenkamer nooit zeggen. Wel kan de Algemene Rekenkamer oordelen dat een wet niet werkt volgens de bedoeling van die wet. Het is vervolgens aan de regering en/of de Tweede Kamer om hier politieke uitspraken over te doen.

Staatsman Johan Thorbecke (zie 18 en 20)

19

Kneuterdijk 8

Huis van Van Hogendorp

Op 21 december 1813 benoemde Willem I Gijssbert Karel van Hogendorp in een commissie die een grondwet moest ontwerpen. De Grondwet, waarin onder andere de erfopvolging voor het Huis van Oranje was geregeld, trad op 29 maart 1814 in werking. Aan de basis van de nieuwe Grondwet lag de 'Schets eener Constitutie' van de hand van Van Hogendorp (1809). In 1815 moest de Grondwet worden herzien vanwege de vereniging van de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden. Van Hogendorp werd voorzitter van de commissie die deze grondwet moest opstellen. In de Grondwet van 1815 werd het tweekamerstelsel (Eerste en Tweede Kamer) ingevoerd.

Zicht over de Hofvijver vanaf de Gevangenpoort (10) en hoek Kneuterdijk (18), met uitzicht op de Eerste Kamer (9) en de Trêveszaal (11).

13

Lange Voorhout 19

Huis van Van Limburg Stirum

ARTIKEL 24 GRONDWET

Het koningschap wordt erfelijk vervuld door de wettige opvolgers van Koning Willem I, Prins van Oranje-Nassau.

Van Limburg Stirum vormde samen met Van Hogendorp en Van der Duyn van Maasdam het zogenoemde Driemanschap. Dit driemanschap voerde een Voorlopig Bewind (november tot en met december 1813) nadat de Fransen Nederland hadden verlaten en nam het initiatief om Willem Frederik van Oranje-Nassau 'terug te laten keren' uit Engeland. Het driemanschap had hem overtuigd om 'Soeverein Vorst' van de Nederlanden te worden. Van Limburg Stirum was in de Franse nadagen gouverneur van Den Haag. Zijn woonhuis functioneerde in die dagen als een soort 'regeringscentrum'.

De Raad van State is gehuisvest in het voormalige Paleis Kneuterdijk. Het stadspaleisje werd lange tijd bewoond door Koning Willem II en zijn vrouw Anna Paulowna. Het was ook de plek waar Thorbecke de grondwetsherziening van 1848 besprak met koning Willem II. Na de Tweede Wereldoorlog vonden in de balzaal de processen plaats tegen onder andere Anton Mussert (midden) van de NSB.

20

Hoek Heulstraat/Kneuterdijk

Plaquette Heulstraat

ARTIKEL 42 GRONDWET

1. De regering wordt gevormd door de Koning en de ministers.
2. De Koning is onschendbaar; de ministers zijn verantwoordelijk.

Deze herdenkingsplaquette aan de muur van voormalig paleis Kneuterdijk herinnert ons aan de herziening van de Grondwet in 1848. Hierbij werd de macht van de koning(in) ingeperkt ten gunste van de Staten-Generaal. Artikel 42 stelt dat de koning onschendbaar is en dat de ministers verantwoordelijk zijn. De koning(in) kan dan ook niet gedwongen worden af te treden naar aanleiding van een politieke handeling; een minister wel. De onschendbaarheid van de koning(in) komt ook tot uiting in het zogenaamde contraseign. Elke wet moet niet alleen door de koning(in), maar ook door een minister zijn ondertekend.

14

Lange Voorhout 74

Paleis Lange Voorhout

ARTIKEL 37 GRONDWET

1. Het koninklijk gezag wordt uitgeoefend door een regent:
 - a. zolang de Koning de leeftijd van achttien jaar niet heeft bereikt;
 - b. indien een nog niet geboren kind tot het koningschap geroepen kan zijn;
 - c. indien de Koning buiten staat is verklaard het koninklijk gezag uit te oefenen;
 - d. indien de Koning de uitoefening van het koninklijk gezag tijdelijk heeft neergelegd;
 - e. zolang na het overlijden van de Koning of na diens afstand van het koningschap een opvolger ontbreekt.

Het Paleis Lange Voorhout werd geruime tijd in de wintermaanden bewoond door koningin-regentes Emma, de vrouw en later weduwe van koning Willem III. Artikel 37 van de Grondwet noemt de regels over de wijze waarop een regent wordt gekozen en hoe hij dient te regeren.

Beeld voor de Hoge Raad (15)

15

Kazernestraat 52

Hoge Raad der Nederlanden

ARTIKEL 118 GRONDWET

2. De Hoge Raad is in de gevallen en binnen de grenzen bij de wet bepaald, belast met de cassatie van rechterlijke uitspraken wegens schending van het recht.

De Hoge Raad functioneert in zijn huidige vorm en benaming vanaf 1 oktober 1838. Het hoogste orgaan voor bestuursrecht is de Raad van State, maar de Hoge Raad is het hoogste rechtscollege binnen de 'gewone' rechterlijke macht in Nederland. De belangrijkste taak van de Hoge Raad is de cassatierechtspraak op het gebied van het civiele recht, het strafrecht en het belastingrecht. Het doel van cassatierechtspraak is de rechts-eenheid, rechtsontwikkeling en rechtsbescherming te verzekeren en te bevorderen. De Hoge Raad onderzoekt daarom niet of de feiten die de lagere rechter heeft vastgesteld juist zijn, maar alleen of het recht, inclusief de procesregels, juist is toegepast.

18

Kneuterdijk 20

Paleis Kneuterdijk/Raad van State

ARTIKEL 73 GRONDWET

1. De Raad van State of een afdeling van de Raad wordt gehoord over voorstellen van wet en ontwerpen van algemene maatregelen van bestuur, alsmede over voorstellen tot goedkeuring van verdragen door de Staten-Generaal. In bij de wet te bepalen gevallen kan het horen achterwege blijven.
2. De Raad of een afdeling van de Raad is belast met het onderzoek van de geschillen van bestuur die bij koninklijk besluit worden beslist en draagt de uitspraak voor.
3. De wet kan aan de Raad of een afdeling van de Raad de uitspraak in geschillen van bestuur opdragen.

De artikelen 73 t/m 75 van de Grondwet gaan over de Raad van State. De Raad van State is een Hoog College van Staat en heeft twee taken: een adviserende (belangrijkste wetgevingsadviseur van de regering en de Eerste en Tweede Kamer) en een rechtsprekende (hoogste algemene bestuursrechter). Hij neemt, (grond)wettelijk vastgesteld, een onafhankelijke positie in.

Deze uitgave is mogelijk gemaakt door een subsidie van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Een gebonden publicatie van *Het Haagse Grondwetpad*, rijk geïllustreerd, met uitgebreidere historische en architecturale informatie is te bestellen via www.grondwetpad.nl voor € 14,95.

Uitgave
Instituut voor Publiek en Politiek (IPP)
Prinsengracht 911-915
1017 KD Amsterdam
T 020 521 76 00
E info@publiek-politiek.nl
I www.publiek-politiek.nl
Tekst
IPP

Fotografie
Bob Karhof
IPP
Ministerie van Binnenlandse Zaken
Vormgeving
Puntspatie [bno], Amsterdam

21

Noordeinde 64

Paleis Noordeinde

ARTIKEL 32 GRONDWET

Nadat de Koning de uitoefening van het koninklijk gezag heeft aangevangen, wordt hij zodra mogelijk beëdigd en ingehuldigd in de hoofdstad Amsterdam in een openbare verenigde vergadering van de Staten-Generaal. Hij zwerft of belooft trouw aan de Grondwet en een getrouwe vervulling van zijn ambt. De wet stelt nadere regels vast.

Hoofdstuk 2 van de Grondwet stelt wie en wat de regering is en doet. Nederland is een constitutionele monarchie. De koning(in) is dus het staatshoofd. Hoofdstuk 2 van de Grondwet bestaat uit twee paragrafen. De eerste paragraaf regelt wie koning kan worden en hoe dat gebeurt via de regels van de erfopvolging. De tweede paragraaf stelt wat de regering doet en hoe zij wordt benoemd.

22

Dagelijkse Groenmarkt 1

Oude Raadhuis

ARTIKEL 4 GRONDWET

Iedere Nederlander heeft gelijkelijk recht de leden van algemeen vertegenwoordigende organen te verkiezen alsmede tot lid van deze organen te worden verkozen, behoudens bij de wet gestelde beperkingen en uitzonderingen.

Op het bordes van dit voormalig stadhuis is in 1917 het algemeen (mannen)kiesrecht geformuleerd. In hoofdstuk 1, artikel 4 van de Grondwet is het actief en passief kiesrecht geformuleerd. In Hoofdstuk 3, artikel 53 staat dat de verkiezingen geheim zijn, terwijl artikel 54 stelt dat de kiesgerechtigde leeftijd voor de verkiezingen van de Tweede Kamer 18 jaar is. Het algemeen kiesrecht voor mannen werd in Nederland ingevoerd op 12 december 1917. Vrouwen kregen in 1917 passief kiesrecht. In 1919 kregen vrouwen ook actief kiesrecht.

Omslag achterzijde
Plattegrond
(Leesrichting 90° linksom draaien tov binnenwerk)